

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיימים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

עד אחד נאמן
באיסורין

- תו -

נמסר בש"ק תזו"מ ה'תשע"ה

בש"ק פרישת אח"ק יתקיים השיעור בשעה 5:20 אחה"צ באולם "אהל שרה" ויהיה בענין:

"אסור שעמנו".

מנחה בשעה 5:00.

השיעור יאמר לעילוי נשמת הרב קלמן זאב לויז הי"ד, שהיה ממשותפי השיעור.

בברכת התורה

המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

עד אחד נאמן באיסורין

[מקור הדין; נאמנות הנדה על עצמה לטהר או לטמא; הקושיות]

(א) אמר שמואל מנין לנדה שסופרת לעצמה [כלומר שנאמנת בעצמה על טהרתה] שנאמר 'וספרה לה שבעת ימים ואחר טהרה', לה - לעצמה (כתובות עב.). דעת התוס' (גטין ב: ד"ה עד אחד; יבמות פח. ד"ה ברי ל') דמהכא גמרינן בכל דוכתא דעד אחד נאמן באיסורין (בגטין וביבמות שם ובחולין י ועוד). ואילו רש"י ביבמות פירש הטעם דע"א נאמן באיסורין מסברא, דאי לאו הכי אין לך אדם אוכל משל חברו ואין לך אדם סומך על בני ביתו [והרמב"ן (בחולין י.) כתב ששמע שכן יש בירושלמי בכלאים (ולפינו בירושלמי ליתא)]. ובחולין (י:) פרש"י שכל יחיד ויחיד האמינתו תורה, 'וזבחת מבקרך ומצאנך' 'זשחט את בן הבקר' ואכלי כהנים על ידו - ולא הזקינתו להעמיד עדים בדבר, ולא הצריכה תורה עדים אלא לעונש ממון או מיתת ב"ד ולערייות. ואין כוונתו לדרשה גמורה מהכתוב אלא מהך סברא שכתב ביבמות, שמסתבר שעד אחד נאמן שהרי אמרה תורה שאחד שוחט ואחרים אוכלים משחיטתו. והרמב"ן (בגטין וביבמות) דן בכמה אופנים מדוע לדעה זו אין למדים נאמנות עד אחד מנדה, אם משום דהתם אי אפשר בלאו הכי, ואין דנים אפשר משא"א, או מטעמים אחרים. יעו"ש.

[הרשב"א בחולין (י) כתב שאין ללמוד מנדה מפני שהיא דבר שבערוה ומן הדין היה צריך לה שנים, רק חידוש מיוחד הוא שהאמינתה תורה. וזו סברא מחודשת שלא כפי שנקטו בפשטות שאר הראשונים דאיסור נדה הוא כשאר איסורין ולא כדבר שבערוה, ואף הרשב"א עצמו בגטין וביבמות משוה נדה לאיסורין. ובחזו"א (אה"ע כ, יא) פירש גם דברי הרשב"א שבכאן שלא כפשטות הלשון, דלולא קרא הו"א דדבר שבערוה היא אבל לבתר דגלי קרא דנאמנת, תו לענין נאמנות היא כשאר איסורין. והטעם ברור, מפני שגדר 'דבר שבערוה' הוא איסור אישות, ואילו הנדה איסור ביאה הוא ואינו שייך לעצם האישות, והלא תופסים בה קידושין שלא כשאר חייבי כריתות. ואף אם איסור נדה בכלל גילוי ערויות לענין 'הרג ואל יעבור' (ע' יו"ד קנז), זהו לענין גדרי האיסור - ביאה אבל לא לגדר 'דבר שבערוה' לענין הצרכת עדים. וכבר האריכו האחרונים בגדרי איסור נדה - ע' אתון דאורייתא כא ובחדושי הגרי"ז במכתבים שבסוף הספר, ובאחרונים ריש יבמות, ואכ"מ"א].

והקישו התוס' לפי שיטתם דנאמנות עד אחד ילפינן מנדה, והלא מסקנת הסוגיא ביבמות שם משמע שעד אחד נאמן באיסורין באחד משני אופנים אלו: או בדלא אתחזק איסורא, כגון חתיכה ספק חלב ספק שומן והעד אומר ששומן היא ומותרת, או אף בדאתחזק איסורא נאמן כאשר בידו להתיר, כגון שמעיד על פירות שהם מעושרים, הגם שהוחזקו עד עתה בטבל - נאמן מפני שבידו לעשר [כגון שהוא הבעלים או אם נוקטים שיכול אדם להפריש משלו על של חברו שלא מדעתו], ואולם בדאתחזק וגם אינו בידו - אינו נאמן [כן היא שיטת התוס' בכ"מ (גטין ב ויבמות פח ובקדושין סה), וכן דעת הרא"ש

א ע"ע שיעור ד, ב בענין גדר איסור נדה. וע"ע בשיעור כג אודות גדרי אין דבר שבערוה פחות משנים.

(בגטין נד) והמרדכי (ביבמות שם). וכן פסק הרמ"א (ביו"ד קכז, ג). ואולם הרמב"ן והרשב"א (שם) נקטו דלמסקנא לא קיימא הסוגיא ביבמות אלא בכל ענין נאמן העד, אף כנגד אתחזק ואינו בידו]. וא"כ קשה הלא הנדה מעידה כנגד אתחזק איסורא שהרי הוחזקה נדה וגם אין בידה שלא תיטמא. הרי דעד אחד נאמן אפילו בדאתחזק איסורא וכשאין הדבר בידו. ותירצו (בגטין ב:) דאינה בחזקת שתהא רואה כל שעה וכשעברו שבעה טהורה ממילא ולא איתחזק איסורא, וגם בידה לטבול. ולכאורה הם שתי סברות העומדות בפני עצמן לכך שנאמנת, דלא אתחזק איסורא וגם בידה. והקשה המהרש"א אם כן כיצד ילפינן דאפילו רק בחדא לטיבותא נאמן כגון בדאתחזק ובידו או בלא אתחזק ולא בידו, דלמא דוקא בכגון נדה נאמן שגם לא הוחזקה שתראה לעולם וגם בידה לטבול. ופירש - וכבר ציין שכן באו הדברים ברשב"א - שאין הכוונה לשני טעמים המוסיפים זה על זה אלא לעולם ליכא אלא חדא לטיבותא, שהרי בעדותה על טהרתה יש שני נידונים; ראשית, האם המשיכה לראות דם או פסקה. שנית, האם נטהרה בטבילה אם לאו. וזהו שכתבו התוס' שכלפי הנידון הראשון אמנם אין הדבר מסור בידה שלא תראה, אבל לא אתחזק שתראה בכל שעה, וכלפי הנידון השני, אמנם אתחזק איסורא שהרי היא טמאה עתה [אף אם לא תראה עוד], אבל בידה לטבול הלכך נאמנת. וא"כ הרי שמענו מנאמנות הנדה שהעד נאמן בשני אופנים: בדלא אתחזק ואין בידו, ובדאתחזק ובידו.

והקשה בספר שב שמעתתא (ו, יט), הלא מבואר בכמה מקומות שהאשה נאמנת לומר טמאה אני, ואמאי, הלא מעידה כנגד 'אתחזק' שהרי היא בחזקת טהרה, וגם אין בידה לראות דם. וביאר שאין לומר דההוא לאו מתורת נאמנות דעד אחד אלא משום 'שויה אנפשה חתיכה דאיסורא', שלכך נאמנת לאסור על עצמה [וממילא גם בעלה אסור לבוא עליה שהרי מכשילה באיסור] - דהא בשבועות (יד:) מבואר שאם בא עליה בשוגג חייב חטאת, הרי שנאמנות גמורה היא כלפיו ולא רק שנאמנת לאסור עצמה.

ויש לתרץ בהקדם מה דהקשו עוד האחרונים (ע' שערי ישר ו, א; קה"י ריש גטין) על מה שמבואר בתוס' שאין בידה שתראה כל שעה וכשעברו שבעה טהורה ממילא, ופירש מהרש"א שכלפי החשש שמא ראתה בשבעה נקיים לא אתחזק איסורא - והלא הך פרשתא ד'וספרה לה' בזבה מיירי, ואם ראתה בתוך שבעה הרי היא נשארת בטומאתה הראשונה [ולא כנדה דאורייתא שלאחר שבעה מתחילת ראייתה אם תראה דם הויא טומאה חדשה דזיבה, בלא עת נדתה], נמצא שהנידון הזה אם ראתה בשבעה אם לאו, נוגע להיטהרות מאותה טומאה המוחזקת לנו עתה, וא"כ אמאי חשבינן ליה כלא אתחזק איסורא, נהי דאין מוחזקת שתראה בכל שעה מ"מ הלא עתה היא בחזקת טומאה ובאה להוציא עצמה מחזקה זו ע"י עדותה שלא ראתה עוד.

[תירוץ הקה"י דע"א נאמן נגד חזקה העשויה להשתנות ונגד חזקה דאיתרעא]

ותירץ בקהלות יעקב (ריש גטין) עפ"י לשון הרשב"א, שהואיל ועשויה לפסוק מלראות הוי חזקה העשויה להשתנות, וכנגד חזקה

לנו ספק, דמהי תיתי לומר דנשתנה המצב הקודם, כגון בעדות על מעשר או על אשה שמת בעלה, אבל במקום שנולד ספק כגון בזרק גט ספק קרוב לו ספק קרוב לה שאנו מעמידים הדבר על חזקתו הראשונה, נאמן העד לברר, שהרי אין לנו לומר כגון זה העמידנו על חזקתו ואל תפסול מספק וכד', דאין אני בא לפסול מספק אלא מכח עדות עד. [דוגמא לחילוק זה: ספק טומאה ברשות היחיד דמטמאין אפילו במקום חזקת טהרה. אטו נימא דכל הנכנס לבית סתם יטמא משום ספק טומאה, שמא יש שם קבר - ודאי דאין כאן חלות שם 'ספק' כלל. ורק כשנולד ספק מטמאין ולא אזלינן בתר חזקה, אבל לא בחזקה דלא איתרע, דלא מחזקינן ריעותא כלל ואין כאן ספק].

ועל פי זה חידש גם לענין עד אחד המעיד כנגד רוב, שיש להבחין בין רובא דאיתא קמן כגון ההיא דתשע חנויות, לרובא דליתיה קמן כגון רוב נשים יולדות לתשע (ע' חולין יא), דרובא דאיתא קמן אין בו סברא טבעית לאחד מן הצדדים הלכך יש כאן 'ספק' בעצם, ורק מכח ריבוי ספקות הפרישה שיש בבשר שאינו כשר מול מיעוט הספקות שבכשר אנו הולכים אחר הרוב, וא"כ כשהעד מעיד שהוא מהמיעוט הרי מכריע את הספק מעיקרא. לא כן רובא דלית' קמן שהוא רוב המבוסס על סברא שבטבע [ולא מפני הנתונים המספריים, שאף לו יצויר שהיה רק נידון יחיד בעולם, היינו קובעים לילך אחר התכונה הטבעית] - בזה אין העד נאמן כנגד הרוב כשם שאינו נאמן כנגד חזקה דלא איתרע.

[והנה לשון רעק"א שם 'משא"כ ברוב פסולים וכדומה דגם המיעוט לפנינו רק דגורת הכתוב לומר דכל דפריש, ופשיטא שאין סברא לומר דהוא מהפסול יותר מהכשר, רק דהתורה אמרה לתלות ברוב'. וראוי להוציא כאן מדבר שרבים טועים בו, כאילו כוונת רעק"א לומר דברובא דאיתא קמן אין כלל סברא לתלות יותר באחד מן הצדדים אלא דין הנהגה גרידא הוא הגם שהספק שקול [כדוגמת ההבחנה שכתבו האחרונים (ש"ש ו, כב; שו"ת רעק"א ח"א קלו) בין דין 'רוב' ל'חזקה', שהרוב הוא 'בירור' ואילו חזקה דמעיקרא אינה אלא דין הנהגה דילפינן לה מבית המנוגע (בחולין י). ונפ"מ לענין תרי ותרי די"ל דלא מהני תוספת בירור להכריע, דהא אפילו יבואו עוד מאה עדים הרי הם כשנים, הלכך אף אם נימא דלא מהני 'רוב' בתו"ת - חזקה מהני (אם ננקוט תו"ת ספקא דרבנן) דענינה דין הנהגה במקום הספק ולא בירור]. ובודאי לא עלו הדברים על לב אדם מעולם, שפשוט ואין צריך לומר שיש הסתברות יותר גדולה לצד הרוב מלצד המיעוט, ומנהג כל העולם יוכיח שקונים עשרה כרטיסי הגרלה בשווי כפול ומכופל ממחירו של כרטיס אחד. אלא כוונת הגרעק"א לומר [ובודאי כך גם כוונת הגרשש"ק בשערי ישר (ג, ד) להמעיין בכל דבריו היטב, ולא כמו שרצו להיתלות במשפט אחד בדבריו ולתלות בו דבר שאינו ניתן להאמר] שברוב דאיתא קמן אין סברא טבעית כצד אחד אלא רק הסתברות מבחינת הסיכויים, דאינו אלא רוב סיכויים של מאורעות אקראיים שאין בהם סדר וטבע [שלא כרובא דליתא קמן הנובע מסדר ומערכת הקבועים בטבע]. משל למטיל מטבע שיש מחצה סיכויים לכל צד, הרי אף אם הטיל חמש פעמים ובכולם נפל המטבע בצד מסויים, הסיכוי שבהטלה הבאה יפול על אותו צד הוא נשאר מחצה ומחצה כבהטלה הראשונה. על כן כגון זה לעולם חשיב כספק הלכך נאמן עד אחד לברר ספק זה. משא"כ רובא דליתא קמן

העשויה להשתנות נאמן עד אחד. והנה בשב שמתתא (ג, יא) הביא מתשובות מהרי"ט (ח"א יא מא) שחזקה העשויה להשתנות אינה חזקה ולא אזלינן בתרה, והוכיח כן מהא דנדה נאמנת לומר טהורה היא הגם שהוחזקה טמאה - והרי אין ע"א נאמן בדאתחזק איסורא, ועל כרחך לומר משום דחזקה העשויה להשתנות היא. ותמה הש"ש על הוכחת המהרי"ט מנדה, והלא התוס' כבר הקשו מדוע נאמנת כנגד אתחזק ופירשו דאינה מוחזקת לראות בכל שעה וגם בידה לטבול, וא"כ הוכחה מכאן דחזקה העשויה להשתנות לאו חזקה היא. ותירץ הקה"י שכוונת מהרי"ט להקשות כקושיא הנ"ל, נהי דלא הוחזקה לראות בכל שעה, סו"ס הרי עומדת בחזקת טומאה ראשונה כל זמן שאין לנו ידיעה על שבעה ימים נקיים בלא דם. ועל זה תירץ דהואיל ועשויה לפסוק מלראות הלכך עשויה להשתנות היא, ומכאן הוכיח המהרי"ט דלאו חזקה היא כלל.

אלא שהש"ש דחה דברי מהרי"ט והוכיח מכמה מקומות שאף חזקה העשויה להשתנות חזקה היא, כגון לענין חזקת קטנות, כשיש ספק אם הגדיל הקטן (ע' קדושין עט; ותד"ה מי; תוס' יבמות סח סע"א), הגם שעשויה להשתנות. וכן לענין אשה שראתה דם, מעמידים אותה על חזקת טהרה הקודמת לומר דהשתא נטמאה (בריש נדה) הגם דחזקה העשויה להשתנות היא. וא"כ הרי הדרה קושיא לדוכתה.

ופירש בקה"י, דלעולם חזקה העשויה להשתנות חזקה היא, ומ"מ עד אחד נאמן כנגדה [ועיקר דין זה כתב בבית הלוי (ח"ב לח) אלא שלא ביאר גדר הדברים]. וביאר זאת עפי"ד הנוב"י (קמא אה"ע פה) המובא בפתי תשובה (יו"ד קכו סק"ב) דהא דעד אחד אינו נאמן כנגד אתחזק, היינו דוקא בדלא איתרע אבל בדאיתרע נאמן, ובספר חומת ירושלם (הובא בפ"ת שם) הוסיף שחזקה העשויה להשתנות י"א דעד אחד נאמן. ופירש בקה"י דבחזקה דלא איתרע לא נתעורר אצלנו ספק כלל, ובזה אין העד נאמן כנגד החזקה, ואולם בחזקה דאיתרע, וכן בחזקה העשויה להשתנות שהספק כבר נתעורר [כגון כאן שעשויה להפסיק מלראות ויש ספק אמיתי שמא כבר פסקה], אלא דדין התורה הוא לילך בתר חזקה ולדון כפי המצב הקודם - בזה נאמן העד לברר הספק שנתעורר. הלכך אף כי חזקה העשויה להשתנות חזקה היא כמו שהוכיח בש"ש, מ"מ עד אחד נאמן כנגדה, דהא דע"א לא נאמן כנגד 'אתחזק' ענינו דאינו נאמן לעורר ספק, אבל לברר ספק קיים - נאמן.

[חילוק האחרונים בין נאמנות עד אחד לעורר ספק או לברר ספק; ע"א נגד רוב; רובא דאיתא קמן ורובא דליתיה קמן; דין 'בירור' ודין 'הנהגה']

ב ונרחיב הדברים. הנה הנוב"י ביסודו זה לאו יחיד הוא, שכבר הקשה הפנ"י (בקדושין סג; ובקו"א שם אותיות פט-צ) כיון דרובא וחזקה רובא עדיף (כדאמרין בקדושין פ) וא"כ עד אחד שאינו נאמן כנגד חזקה, היאך נאמן כנגד רוב, והרי מעשים בכל יום שנאמן העד על הבשר לומר כשר הוא הגם שרוב חנויות טרפה. ותירץ, דדוקא בחזקה כזו דלא איתרע כלל אין העד נאמן כנגדה [ואמנם הך חזקה עדיפה על רוב], אבל בחזקה דאיתרע נאמן העד, והכי נמי כשיש ספק על כשרות הבשר נאמן העד להעיד עליו הגם שאומר שהוא ממיעוט הבשר.

וכדברים האלה צידד הגרעק"א (בכתובות יג:), וביאר די"ל דהא דע"א אינו נאמן כנגד חזקה היינו דוקא באופן שבלא עדותו לא היה

שיש סברא טבעית כצד אחד, אמר רעק"א שגדר הדין בזה לילך אחר הרוב שבטבע ולא לעורר ספק שמא הוא מהמיעוט החריג - הלכך ככונן זה אין העד נאמן, שאין כאן שם 'ספק'.

וזו היא גם כוונתו של הש"ש (ב,טו) במה שחילק לענין 'עשירי ספק' במעשר בהמה, שאף שכתבו תוס' הרא"ש (בשטמ"ב כ"מ ו) שאפילו בדאיכא רובא אכתי שם 'ספק' עלה, היינו דוקא ברובא דאיתא קמן אבל לא ברובא דליתא קמן. וזו גם כוונת הגר"פ בהגהות אמרי ברור על הש"ש בריש שמעתתא א שחילק כן לענין ספק ממזר.²

ויש להוכיח שכן הוא גם גדר דין התורה אף ברובא דאיתא קמן, שהוא בירור הספק ופשיטותו ולא דין הנהגה גרידא, דהנה כבר יסדו רבותינו האחרונים (חמדת שלמה כתובות כב, הגרש"ק ב"ב כג ובשער"י, הגר"א ו' בקובץ הערות סז ועוד) לבאר הא דרובא וחזקה רובא עדיף, שאין זה מפני שכח הרוב חזק מכח החזקה אלא דכל עיקר דין החזקה נאמר במקום שיש ספק שלא נפשט, אבל הרוב פושט את הספק וממילא ליתא לחזקה. ובזה תירצו את הקושיא (ע' תוס' חולין יא ושר"ר) אמאי צריך ילפותא מקרא דאזלינן בתר רובא והלא סברא היא דרובא עדיף מחזקה וא"כ הרי נדע לילך אחר הרוב בכל-שכן מחזקה. אך להאמור ניחא, דודאי צריך קרא לילך אחר הרוב, ורק אחר ידיענו להך דינא שיש בכח הרוב לפשוט הספק, סברא היא שעדיף מחזקה שכיון שהרוב פושט את הספק אין מקום לדין חזקה. עכ"פ חזינו דנקטו כל רבותינו בפשיטות שהרוב ענינו בירור ופשיטות הספק, אף רובא דאיתא קמן, דהא על הך רובא אמרו בגמרא כללא דרובא וחזקה רובא עדיף.

אמנם יש להדגיש, שאף כי יסוד הדין ברובא דאיתא הוא בירור הספק מחמת ההסתברות ואינו דין הנהגה גרידא כחזקה, מ"מ אחר שאמרה תורה לילך אחר הרוב הרי נקבע דין זה גם במקום ששיעור נטיית ההסתברות קטן מאד, כגון ק"א חנויות מוכרות כשר מול ק' המוכרות טרף, דגזרת הכתוב הוא בכל אופן של שם 'רוב'.

[בידו' באיסורין ובדבר שבערוה]

נמצא לפי כל דברי רבותינו אלה דדוקא לעורר ספק אין העד נאמן, אבל כשיש ספק קיים, נאמן העד לבררו, ועל כן חזקה דאתרע וחזקה העשויה להשתנות שהספק קיים, נאמן העד כנגדה. וסמך גדול ליסוד זה יש לכאורה בדברי התוס' בקדושין (סד). בהא דנאמן אדם על בנו לומר שהוא גדול, דנקטו התוס' והרבה ראשונים שהוא מדינא דעד

ב ובאג"מ (אה"ע ח"ד יו,ה) פקפק בחילוק זה דהש"ש. ויל"ע בעיקר החידוש מנלן דלידת ספק תלויה בהעדר סיבה טבעית, לכאורה היה מקום לומר דתלוי בכל מה שנקרא 'ספק' אצל סתם אנשי, ואף ברובא דאיתא קמן אם יש חנות אחת מול אלף, סתם בנ"א לא יסתפקו שמא הבשר מהאחת. ולא ידך אם יש רוב טבעי קלוש, באופן שהספק נולד לסתם אנשים, מאן יימר דלא חשיב 'ספק'. [ושמא זהו גדר החילוק בין 'רוב' ל'סתם' דריש גטין, שאפילו ר"מ חדיש למיעוטא מודה בסתם - שהוא משום שבזה רגילים אנשים להחזיק הסתם כודאי]. ונראה שזו כוונת הגרש"ק (בשער"י ו,ב) שע"א נאמן אף כנגד רובא דליתיה קמן ובלבד שלא יתחזק לן הדבר עפ"י הרוב. ולפי"ז, בהא דפסקין (אה"ע ד,טו) באשה שזינתה תחת בעלה [ואינה פרוצה ביותר] ולדה כשר משום דרוב בעילות אחר הבעל, מסתבר לכאורה שאף אם הוא רובא דאיתא קמן, דהא דיינינן על הבעילה המסוימת שנולד בה האם היא מרוב הביאות או מהמיעוט, אעפ"כ לא משום דספק ממזר מותר שרינן הולד אלא שמוחזק לאנשים שהוא בנה ודאי. ונפ"מ דאסור מהתורה בממזרת. ואילו לפ"ד הש"ש נראה לכאורה דהוי ספק ומותר בממזרת מהתורה. אם לא דנימא דהמזנה מקפדת שלא תלד אלא מבעלה, אשר לפי"ז רוב בעילות הראויות להריון הם מבעל מצד הסברא ולא רק מצד הסיכוי המספרי.

אחד נאמן באיסורין [והרי"א ז' בשה"ג נקט שהוא משום דין 'כיר'. ונתבאר באריכות במק"א]. והקשו התוס' הלא אין ע"א נאמן בדבר שאינו בידו [והרי מעיד נגד 'אתחזק' שהרי הוא מוחזק עד הנה כקטן]. ותרצו כיון דסופו ליגדל עשאוהו כדבר שבידו. ואין מובן מה ענין 'סופו ליגדל' ל'בידו'.

ופירש הגר"א (בקובץ הערות סז) דהנה בגדר סברת 'בידו' מצינו שני טעמים; הרא"ש (בגטין נד) פירש שיסודו מדין בעלים, שזה שהדבר מסור בידו נחשב כבעלים על הדבר ולפיכך האמינותו תורה עליו [ויתבאר בע"ה בסוף דברינו]. ומהרי"ק (בשורש עב) כתב לבאר באופן נוסף: הואיל ובידו לעשות מה שאומר הרי נגרע בכך כח החזקה. ובספר בית הלוי (ח"ב לז) תלה שתי סברות אלו במחלוקת רש"י ותוס' (גטין ב); רש"י פירש הא דעד אחד נאמן באיסורין - שהרי האמינה תורה כל אחד ואחד מישראל על הפרשת תרומה ועל השחיטה. וכתבו התוס' שלא היה לו להזכיר הפרשת תרומה ושחיטה, דבהנהו נאמן אע"ג דאתחזק איסורא משום שבידו לתקנם. ובמאי פליגי - ופירש הביה"ל שהתוס' נקטו ד'בידו' הוא גדר נאמנות בפני עצמו, מכח היותו כבעלים, הלכך אין זה ענין לנאמנות ע"א באיסורין בדלא אתחזק, ואילו רש"י נקט כסברת מהרי"ק שכל ענין 'בידו' הוא לגרע כח החזקה וממילא שם הדבר להיות כע"א המעיד במקום דלא אתחזק איסורא. ופירש הגר"א הך סברא עפ"י דרעק"א הנ"ל, שמפני היות הדבר בידו הרי כשמעיד שנעשה הדבר כבר נתעורר לנו ספק שמא נשתנה הדבר מחזקתו הראשונה שהרי בידו לשחוט או להפריש כפי שאמר, וכיון שכן הו"ל כחזקה דאתרע דע"א נאמן כנגדה, שנאמן העד לברר ספקות.

ואמר הגר"א ז' שהם הם דברי התוס' בקדושין דכיון דעשוי ליגדל חשיב כבידו, שהרי מתעורר אצלנו ספק שמא כבר גדל והוי כגדר 'בידו' שהופך את החזקה דלא איתרעא שגדרה לומר שאין ספק כלל, לחזקה דאיתרע שהספק כבר נתעורר, הלכך נאמן העד. נמצא א"כ שסברת הקה"י דחזקה עשויה להשתנות ע"א נאמן כנגדה משום דאיתרעא החזקה ונולד ספק, מבוארת בתוס' לפי הבנת הגר"א בדבריהם. [אכן הפנ"ד דקדק מלשון התוס' 'עשאוהו כדבר שבידו' שנאמנות זו אינה אלא מדברנן, אבל בש"ש (ו,יט) צדד דדינא דאורייתא הוא].¹

[הגר"א ו' כתב עפ"י באורו זה לתרץ קושיא נוספת. דהנה פליגי הראשונים אם הא דאין דבר שבערוה פחות משנים הוא גם בדלא אתחזק איסורא - כן דעת הרמב"ן והר"ן (ריש גטין), או דוקא בדאתחזק אבל בדלא אתחזק נאמן עד אחד - כן דעת מהרי"ק (ונידון

ג ע' בשיעורים נח עז.

ד לפי"ז מכך שנאמנות האשה שלא ראתה עוד, שמענו דע"א נאמן אף כנגד חזקה דאתרע, וי"ל דשמעינן ממילא דנאמן כנגד אתחזק בדבר שבידו, דהיינו הך. וכ"כ בחדושי בית מאיר ריש גטין, שהקשה מהיכא שמעינן שנאמנות על הטבילה, דלמא על הספירה דוקא האמינה קרא כדכתיב 'וספרה לה' [ויש להוסיף שעל כרחק לומר כן להרמב"ן שכתב שאין ללמוד מנדה משום דא"כ בענין אחר, וזה רק לענין ספירת נקיים אבל לגבי הטבילה הלא אפשר, ועל כרחק צ"ל דעל זה אין ראיה מן הכתוב שנאמנות]. ויתרץ דכיון דהאמינות תורה שלא ראתה תו ממילא ידעינן מסברא דנאמנות על הטבילה, דבידו חשיב כלא אתחזק. ויש לסייע זאת מלשון התוס' ביבמות (פח. ד"ה ברי) שעל קושייתם כיצד ילפינן מנדה תירצו רק דלא אתחזק שתראה לעולם, ולא הזכירו כלום מהא דבידה לטבול - דע"ז י"ל דלא שמעינן מקרא אלא דממילא ידעינן לה כאמור. ולדברי הגרש"ק (בשער"י ו,א) י"ל עוד בקושיית הבי"מ, שפירש דאף ב'וספרה לה' גרידא צריכים שתי עדויות; עדות שלא ראתה עוד ועודת שספרה ובדקה עצמה באופן חיובי, שרק ע"כ היא נטהרת, וכלפי הבדיקה הזו נאמנותה רק משום בידו.

כשנתעורר ספק לפנינו אין ע"א נאמן כנגד חזקה.¹ וא"כ הרי נפל פיתא בבירא דחזינן דאף בחזקה דאיתרע שנוולד בה הספק אין העד נאמן, והדרנין לקושיות הראשונות, היאך נאמנת הזבה לומר ספרתי נקיים כנגד חזקת טומאה והיאך נאמנת לומר טמאה אני לחייב בעלה קרבן כנגד חזקת טהרה - לפי מה שהוכיח לנו הש"ש דחזקה העשויה להשתנות חזקה היא.

[מהלך שני, לחלק בנאמנות ע"א בין אתחזק איסורא דהנהגת ודאי לאתחזק של הנהגת ספק]

(ג) ויש מקום לפרש הדברים במהלך אחר, שאף אם ע"א אינו נאמן כנגד חזקה דאתרע כאמור, יש להבחין בחזקה דאתרע גופה בין שני אופנים, דהנה בכתובות (כב) מבואר ששנים המעידים על אשה שמת בעלה ושנים אומרים לא מת, אם אומרת ברי לי שמת ונשאת לאחד מעדיה - לא תצא. והקשו התוס' הלא כיון שמעמידים אותה בחזקת אשת איש מה מהני ברי דידה. וביארו כמה מגדולי רבותינו (חמדת שלמה שם; חדושי הרי"ם חו"מ לא ועוד) שיש להבחין בין חזקה שגדרה להחזיק המציאות בתורת ודאי כמו שהיתה מוחזקת עד עתה, לחזקה שאינה אלא הנהגת הדין במקום הספק שלא לשנות המצב. פירוש, אמנם כל עיקר חזקה דמעיקרא הוא דין 'הנהגה' ולא 'בירור' (כנ"ל מהחמוד"ש ועוד אחרונים), אבל יש גדר הנהגה כאילו המציאות ידועה וודאית ויש הנהגה ד'שב ואל תעשה' מחמת הספק. והנה בתרי ותרי י"ל דאין שייכת הנהגת ודאי על המציאות, כשם שאין שייך תוספת בירור - שהרי שני עדים לפנינו האומרים להפך, אלא שמספק אנו מנהיגים הנהגת שב ואל תעשה שלא לשנות המצב, ועל כן באופן זה מועילה אמירת 'ברי' מצד האשה והעד שאין כח ביד ב"ד לכופם להוציא אם נישאו, שהרי הם אינם מסופקים בדבר וכבר נעשה מעשה הלכך אין לנו כח להוציאם מחמת הספק שלנו. לא כן בשאר חזקות הפוסקות הנהגה ודאית, לא מהני אמירת 'ברי'. [ויש להעיר שבאור זה אמנם יתכן בדעת הרבה מהראשונים, אך לא בדעת כולם. ואכ"מ].

ובהבחינה זו מצינו להגאון מליסא (בית יעקב כתובות יד.) ולגרא"ו (בקובץ שייעורים ח"ב ב) בנידון נוסף; חזקת האם מהני לבת, דמבואר בכתובות (יג): שאשה שנבעלה ואין ידוע אם לכשר או לפסול, מתוך

זה תליא בפירוש הסוגיא ריש גטין. וע' בהעמדת שיטות הראשונים בש"ש ריש ש"ו ובית הלוי ח"ב לז). והקשה מהר"ם (גטין ב:) על דעה זו, לשיטת התוס' וסיעתם שבשאר איסורים עד אחד נאמן רק בדלא אתחזק איסורא, במה נשתנו דבר שבערוה וכל שאר איסורים, הלא בתרומיהו נאמן בדלא אתחזק ואינו נאמן באתחזק. וכתב הגרא"ו דלא קשיא שהרי כבר קבע הש"ש (ו,ב) מסמרות ד'בידו' דמהני באיסורים לא מהני בדבר שבערוה [והא דמבואר בגמרא (ב"ב קלד) שבעל שאומר גירשתי את אשתי נאמן משום שבידו לגרשה, התם שאני דמתורת 'מגו' הוא, שהרי בידו לגרשה עתה ומה לו לשקר, שעל כן אינו נאמן אלמפרע כשאומר גרשתי לפני שלשים, משא"כ באיסורים סגי במה שהיה בידו בעבר אף אם אין בידו השתא כגון שמעיד על השחיטה בזמן שהבהמה כבר שחוטה לפנינו וכמוש"כ התוס' והרא"ש, שנאמנותו אינו מתורת מגו אלא אם משום דהוי כבעלים כיון שהיה הדבר מסור בידו או משום גריעותא בחזקה כנ"ל]. וטעם החילוק הוא כי בעצם לא דמי כלל דין הנאמנות באיסורין לנאמנות בדשב"ע; באיסורין בעצם מהני עד אחד לברורי לעולם, אלא שאם הוחזק הדבר בחזקה דלא אתרע אין די בכחו של עד אחד לעורר ספק כנ"ל ולכן צריך שני עדים [אמנם גם אז אין תורת הגדה בב"ד כבדיני ממונות - כמוש"כ הנתיבות (כח סק"ז לח סק"ב)], דלעולם איסורין לא הוקשו לממונות להצריך הגדת עדות בב"ד]. לא כן בדבר שבערוה הרי אדרבה, לעולם צריך עדות גמורה של שני עדים בבית דין כבדיני ממונות, רק כל דלא אתחזק לא חשיב - להך שיטה - בגדר 'דבר שבערוה' כלל [וכפשט לשנא דגמרא 'אבל הכא דאתחזק איסורא דאשת איש הוי דבר שבערוה' - שרק מפני שהוחזק איסור ערוה קמן חשיב 'דבר שבערוה'], אבל כל דחשיב מיהת 'דבר שבערוה' אין העד נאמן לעולם, הלכך אף ד'בידו' מהני באיסורין לא מהני בדשב"ע, וכן לא מהני בדשב"ע עדות עד אחד בדאיתרעא החזקה, דדוקא באיסורין כל שנוולד הספק נאמן הע"א לבררו, משא"כ בדשב"ע כיון דחשיב מיהת 'דבר שבערוה' מכח החזקה - ולזה סגי גם בחזקה דאיתרעא - תו בעינן שני עדים כשרים].

[הקושי על מהלך זה]

אלא שיש תימא גדולה על דרך זו, וכבר עמד עליה הגרש"ק (שערי ישר ו,ב), הלא בגמרא ריש גטין מיירי בעד המעיד על גט הבא ממדינת הים שנכתב לשמה, ועל זה הקשו בגמרא היאך עד אחד נאמן והלא אתחזק איסורא דאשת איש והוי דבר שבערוה, ודעת הרמב"ן וסיעתו שהן שתי קושיות נפרדות, אתחזק איסורא אף בלא דבר שבערוה ודבר שבערוה אף בדלא אתחזק איסורא - הרי מבואר דעדות על כשרות הגט חשיבא עדות כנגד אתחזק איסורא. והלא התם ודאי יש עכ"פ ספק לפנינו שמא נכתב הגט לשמה כדרך סתם גט, וחזקת אשת איש אינה פושטת ספק זה של כשרות הגט, אלא שמספק אנו מעמידים את האשה על חזקתה הקודמת אבל הספק על הגט קיים במציאות, ואעפ"כ מפורש בגמרא דאין עד אחד נאמן כנגדה - הרי להדיא שאף

ה וע' שער"י ו,ה ובמה שנתבאר בשיעורים קמח, ג, נח, ד-ה.

שמעמידים אותה על חזקת כשרות לכהונה, כך מהניא חזקתה לבתה שנולדה לה אחר כך, הגם שלבת עצמה אין חזקת כשרות מוקדמת. ויש ביסוד דין זה כמה מהלכים בראשונים ובאחרונים (וע' ש"ש ב, יט ד, ד), ואחד מהם הוא משום 'מכריע קצתו את קצתו', כלומר כיון שלגבי האם מהניא החזקה לדון שהבועל כשר, ממילא גם הבת כשרה מהאי טעמא גופא, שהרי האם והבת תלויים בגורם משותף - כשרות הבועל. והנה בתוס' (שם יד.) מבואר שאשה שנבעלה לאדם ידוע שהוא ספק-חלל ('אלמנת עיסה') - היא כשרה מכח חזקת כשרות, אבל הבת לא. ולא ביארו מדוע בזה לא אמרין חזקת האם מהני לבת כדלעיל.

ופירשו הבית-יעקב והקוב"ש, דאימתי חזקת האם מהני לבת, רק כשדנים החזקה של הנהגת ודאי על המציאות, כאילו יודעים אנו שהבועל כשר, הלכך גם הבת כשרה, אבל בחזקה הפוסקת הדין מספק משום 'שב ואל תעשה', זה שייך דוקא כלפי האם שהיתה כשרה עד עתה אבל הבת שמעולם לא היתה לה חזקה דמעיקרא, אין שייך גדר זה. הלכך כאשר הספק הוא מי הבועל, אפשר להנהיג הנהגת ודאי שהיה זה אדם כשר, אבל כשהבועל ידוע ואנו מסתפקים מה טיבו, אין שייך לומר דמחמת חזקת כשרות של האם אנו פוסקים דין ודאי על כשרות הבועל, שהרי הוא אדם ידוע וספקו במקומו עומד - הלכך על האם פסקין 'הנהגת ספק' להשאירה במצבה הקודם, אבל הבת שאין בה מצב קודם, לא מכשירין. [ותורף הדברים, דבספק 'מי הבועל' רואים את האשה כשורש הספק, למי היא נבעלה. ובספק 'מה הבועל', שורש הספק הוא הבועל ואילו האשה אינה אלא תולדה מהספק, וכיון ששורש הספק לא הוכרע הרי אין שייכת בזה הנהגת ודאי הלכך לא מהני לבת].¹

ולפי זה יש לומר שאף שע"א אינו נאמן כנגד חזקה אפילו בדאתרע, זהו רק בחזקה דהנהגת ודאי אבל במקום שהנהגה אינה אלא בגדר 'שב ואל תעשה', נאמן העד לברר הספק מאחר והחזקה לא פסקה על המציאות.

ומלבד שהיא סברא מושכלת, יש להביא לה ראיה גדולה מדברי המאירי (גטין ב:), דהנה התוס' והרא"ש הקשו היאך ע"א נאמן על השחיטה והרי אתחזק איסורא, דבהמה בחייה בחזקת איסור עומדת. ותירצו משום שבידו היה לשחטה כדין, ו'בידו למפרע' אמרין וכו'. וכתב המאירי לדון שעיקר קושייתם אינה ברורה, שהרי הא דבהמה בחייה בחזקת איסור עומדת עד שיודע לך במה נשחטה (חולין ט.) פרש"י (בביצה כה) שהוא משום איסור אבר מן החי. [והתוס' הקשו הלא עתה היא מתה ואין בה איסור אבמ"ה, ואין מחזיקים מאיסור אחד לאיסור אחר. ולכך פירשו דאיכא איסור עשה 'שאינה זבוחה' שהוא איסור אחד בחיים ולאחר מיתה כשנתבלה]. וא"כ י"ל שלרש"י אין זה חשוב שהעד מעיד כנגד 'אתחזק איסורא' שהרי האיסור הקודם דאבר מן החי כבר נסתלק והלך לו שהרי עתה היא מתה - הלכך נאמן העד לומר שנשחטה כדין. [ורק לפירוש התוס' דמשום איסור שאינו זבוח אתינן עלה, שפיר חשיב שמעיד כנגד אתחזק, שאותו איסור שהיה מוחזק לנו עד עתה שייך גם עתה. ושפיר הוצרכו התוס' לומר דמ"מ נאמן דבידו הוא]. ולכאורה אין דברי המאירי מובנים כלל, הלא סוף

¹ ואם נצרף את האמור לעיל יצא דה"ה בשנים אומרים לכשר נבעלה ושנים אומרים לפסול - לא תהי חזקת האם לבת.

סוף מפורש בגמרא דחזקת איסור של בהמה בחייה מהניא אף לאחר מיתה, דעל כן בעינן לידע בודאות שנשחטה בכשרות, וא"כ לפרש"י דהיינו איסור אבר מן החי, על כרחך דס"ל דלא אכפת לן שהם שני איסורים שונים, דמחזיקין מאיסור לאיסור (וכש"כ בש"ש ה, א), וא"כ כיון דמחזיקים מאיסור לאיסור אכתי כשמעיד על השחיטה אמאי לא הוי אתחזק איסורא.

אך נראה שכוונת המאירי לומר שאף כי נימא דמחזיקים מאיסור לאיסור אבל הנהגת ודאי אין כאן, שאין סברא לומר שהואיל ובחייה היתה אסורה באיסור אבר מן החי, לכך אנו פוסקים עליה שהיא נבלה ודאי, אלא חזקה זו הוראתה הנהגת שוא"ת לגברא, שמחמת הספק אין לך לשנות את דינה אלא השאר אותה באיסורה כשהיתה. וכיון שכן שפיר עד אחד נאמן כנגד חזקה זו, דדוקא כנגד חזקת-ודאי אינו נאמן אבל לא כנגד חזקת ספק.

ואם כן, הרי יש לומר כיוצא בזה בענין חזקה העשויה להשתנות, דנהי דהויא חזקה כמו שהוכיח הש"ש, אבל אין אנו דנים בזה הנהגת ודאי על המציאות שהרי המציאות עומדת להשתנות, אלא שמספק אנו משאירים הדין כשהיה. וכך יש להוכיח מדברי תוס' הרא"ש (בכתובות עה), ואין כאן הפנאי להאריך. ואם כן חזר תירוץ הקה"י למקומו אך לא מטעמו, דנהי דחזקה העשויה להשתנות חשיבא חזקה אבל ע"א נאמן כנגדה מפני שאינה חזקת ודאי על המציאות אלא חזקת ספק על הדין, להשאיר הדין על מצבו הקודם מכח הספק. ולפי"ז מתורצת גם קושיית הש"ש שלכך נאמנת האשה שנטמאה, משום דחזקה העשויה להשתנות היא ואינה אלא חזקת ספק.²

[מהלך שלישי: ע"א נאמן כנגד חזקה כשאין בעדותו חידוש והוצאה מהפשטות, וכגון בחזקה העשויה להשתנות]

ד) ואף כי הדברים מסתברים וניתנים להאמר, נראה להסביר הענין באופן נוסף עפ"י יסוד הגרש"ש"ק (בשערי ישר ו), דהנה הגרעק"א דן (בגליון השו"ע יו"ד טו) לגבי עד אחד המעיד על עגל שהוא בן שמונה ימים וכשר לשחיטה, וצדד שהואיל והבהמה בחזקת איסור שאינה זבוחה - אינו נאמן, כדין ע"א במקום דאתחזק איסורא ואין בידו [אלא שנקט להקל לדינא מצדדים אחרים]. ואעפ"י שלכאורה י"ל שהנידון אם הוא בן שמונה אינו שייך בעצם לחזקת האיסור דאינו זבוח אלא פרט צדדי הוא - אך מהסוגיא בגטין הלא מבואר שעד המעיד על כשרות הגט חשיב כ'אתחזק איסורא' משום חזקת אשת איש, הרי חזינן שהואיל וע"י הגט אתה מוציאה מחזקתה, גם נידון כשרות הגט נבחן כאתחזק איסורא, והכי נמי כיון שע"י עדותו שהוא בן שמונה אתה בא להכשיר שחיטתו ולהוציאו מחזקת שאינו זבוח, נבחן נידון זה גופא כאתחזק איסורא. עד כאן תורף דברי רעק"א.

והגרש"ש"ק יצא לחלוק על הנחה זו, והקשה שלפי"ז לא יהא עד אחד נאמן להעיד על מקוה שהיא כשרה שהרי אתה בא עי"כ להוציא הטמאים שיטבלו בו מידי חזקתם. וזאת לא שמענו, וגם בתורת גטין

² ומאידך חזקת אשת איש בריש גטין היא 'חזקת ודאי', הגם שלכאורה שורש הספק לא הוכרע, דוכי משום שהיא אשת איש אנו מכריעים שלא נכתב לשמה, וא"כ הרי דמי לכאורה להיא דאלמנת עיסה דלא נפסק על כשרות הבועל בגלל חזקת האשה - אך הואיל וכל עיקר כשרות הגט נוגע רק לאשה זו, שפיר מצינן לפסוק דין על הגט מכח חזקת האשה, משא"כ בהיהא דכשרות הבועל היא נידון נפרד הנוגע לנפקותות נוספות.

מפורש שע"א נאמן בזה [עכ"פ כשמעיד על המקוה קודם שהטמא טבל בו].

ועל כן ייסד הגרשש"ק גדר אחר בהא דאין ע"א נאמן בדאתחזק איסורא, שאינו משום דין חזקה שבתורה העומד כנגד העד, אלא יסוד הענין הוא שעד אחד אינו נאמן לחדש השתנות בדבר המוחזק לנו בפשיטות, ואף כשהספק נתעורר, אינו נאמן לבררו אם בא לחדש השתנות מהמוחזק לנו. ולפי"ז יצא הגרשש"ק להכריע במחלוקת האחרונים אודות ניקור החלב והגיד, שהרמ"א (קכז, ג) פסק שעד אחד נאמן על הניקור אם בידו לנקר. והט"ז (סק"ו) כתב לתמוה על פה קדוש שאמר כן הלא אף אם אינו בידו נאמן דאין זה 'אתחזק איסורא' שהרי הגיד אסור והבשר מותר אלא שמעורבים, והעד מעיד שהופרדו, הא למה זה דומה לחתיכת איסור שנתערבה עם חתיכת התר והעד מעיד איזו אסורה ואיזו מותרת שנאמן, כמו שפסק הרמ"א גופיה. ולא דמי לטבל דחשיב אתחזק, שעד שלא הפריש היו הפירות כולם אסורים ובעדותו הוא מתירם, אבל כאן הבשר עצמו היה תמיד מותר ורק הגיד אסור. ואולם הש"ך (בנקודות הכסף) הצדיק דברי הרמ"א וכתב לדחות ראיות הט"ז, ופירש דלא דמי לתערובת דהכא שאני שהבשר עצמו נאסר משום הגיד שבתוכו, ולא דמי לשתי חתיכות נפרדות שנתערבו. וכבר עמדו האחרונים שמפשיט דברי רש"י ותוס' ריש גטין מבואר כהט"ז, דניקור הגיד חשיב לא אתחזק איסורא דלא כטבל דהוי אתחזק ובידו. ובש"ש (ו,ה) כתב לקיים את שני הצדדים שהרי שני נידונים המה; יש לדון על חתיכת בשר מסוימת אם היא בשר כשר או גיד, וכלפי זה הלא אין בידו להפוך הגיד לבשר אבל מ"מ הרי לא אתחזק איסורא על אותה חתיכה [ובזה י"ל דמיירו התוס'], ואולם אם דנים על חתיכת הבשר הגדולה כולה שלפנינו, שודאי היה בה פעם גיד, והשאלה אם נוקר ממנה אם לאו, בזה צדקו הרמ"א והש"ך דאתחזק איסורא, שהחתיכה כולה בחזקת איסור עד שתנוקר, דחזקה שלא נעשה בה מעשה דניקור, ודמיא לבית שחזקתו אינו בדוק מחמץ [ובחזו"א (אה"ע נט, טו) יצא לחלוק על השוואה זו] ובוזה נאמן רק משום שבידו לנקר.

ואולם הגרשש"ק לפי יסודו האמור, נקט להכריע באופן אחר, שתלוי הדבר בנידון הבא לפנינו: אם הוחזקה חתיכה זו לפנינו שלא נוקרה, ויש ספק אם לאחר מכן נוקרה אם לאו - אזי אין העד נאמן, שהרי בא לחדש מקרה ושינוי בדבר המוחזק, אבל אם כשהובאה לפנינו אין ידוע אם היה בה גיד אם לאו, נאמן העד לומר שהיא מנוקרת, כי אינו מחדש שום שינוי במה שמוחזק לנו [וכיו"ב חילק לענין פירות טבל].

ואם כן, המעיד על העגל שהוא בן שמונה, אף כי עדותו מנגדת לדין החזקה דחזקת איסור שאינו זכוח - נאמן, דלא אכפת לן בדין חזקה אלא בשינוי מדבר המוחזק לנו, וכיון שהעדות על היותו בן שמונה אינה משנה דבר מהמוחזק לנו בפשיטות - נאמן. והוא הדין במעיד על המקוה שיש בה ארבעים סאה - אין כאן השתנות מהפשטות. ולפי זה יהא נאמן להעיד שהעגל בן שמונה והמקוה של ארבעים אף לאחר שהעגל נשחט או אחר שהטמא טבל, דעדו אינה מחדשת שום השתנות מדבר המוחזק לנו. והא דבעדות על כשרות הגט מבואר בגמרא דחשיב אתחזק איסורא, פירש הגרשש"ק שכתובת הגט נבחנת כאתחלתא דמעשה הגירושין, שהרי הכתיבה צריכה להעשות לשמה וע"י הבעל או בציוויו, ובנתינת הגט כמו הושלם מעשה הגירושין שהתחיל בכתיבה, 'וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה'. ועכ"פ כיון

שהכתיבה עצמה חשיבא מעשה המצטרף לסלק איסור אשת איש, על כן העדות שנכתב לשמה נידונת כעדות הבאה להוציא מהמוחזק לנו שהיא אשת-איש, ולא דמי למקוה ששלמותו שיעורו אינו נבחן כאתחלתא דטהרה, שהשלמת המקוה והכנתו מהני אף בנעשה מעצמו ובלא כוונה כלל, ואינו מעשה המכשיר את הטהרה.

ואם כן הרי לפי דברי הגרשש"ק מצינו הסבר נוסף לנאמנות העד כנגד חזקה העשויה להשתנות, הגם שהיא חזקה המועילה עפ"י דין, כי י"ל [אם כי מהגרשש"ק עצמו אין נראה כן וכדלהלן] שעדות על שינוי בחזקה העומדת להשתנות אינה כעדות על השתנות מצב המוחזק לן בפשטות - שהרי הדבר עומד להשתנות ואין השינוי חידוש. והרי הכל תלוי בחידוש השתנות ולא בדין 'חזקה'.

ומובן אם כן שהזבה נאמנת על ספירתה הגם שמוחזקת בטומאה עד שתפסיק לראות, שהוואיל ועשויה לפסוק הרי העדות על הפסקת ראייה אינה מחדשת השתנות. וכן מיושבת קושית הש"ש, היאך נאמנת לומר טמאה אני לחייב את בעלה קרבן והרי יש לה חזקת טהרה וגם אין הדבר בידה - אך לפי האמור ניחא דכיון שדרך אשה לראות הרי חזקת טהרתה חזקה העשויה להשתנות היא הלכך אין עדות על ראייה נחשבת השתנות מהפשטות.

[יסוד דין 'בידו' ונאמנות הבעלים]

ה) והגרשש"ק עצמו תירץ (ו,ד) באופן אחר, ונביא את עיקר דבריו. הנה בגמרא ביבמות (מז) מבואר שאדם המוחזק ביהדות שבא לפנינו ואומר נתייירתי שלא כדן - נאמן לאסור עצמו בבית ישראל. ופירשו התוס' שהוא מדין שויה נפשיה חתיכה דאיסורא. ותמהו החמדת-שלמה והגרשש"ק הלא לגוי אין איסור לשאת בת ישראל וא"כ אינו אוסר על עצמו כלום, ובמה עושה על עצמו 'חתיכה דאיסורא'. ואמר הגרשש"ק, וכבר קדמו הגאון בית מאיר (הובא בשמו בחמד"ש ביבמות שם ובשו"ת או"ח טז. וזכינו לתשובה במלואה בתשו' בית מאיר שנדפסו בדורנו, סי' יב), שדייק דלא אמרנו 'שויה אנפשיה' אלא 'שויה נפשיה' כלומר עשה את עצמו כחתיכה דאיסורא [על אחרים], לא שאסר על עצמו דבר.

וביאר הגרשש"ק דהנה הרא"ש (בגטין נד) בהביאו י"ד כללים בדין נאמנות העד באיסורין [ודבריו שם הם מרבו המהר"ם מרוטנבורג, כפי שהובאו כלשונם בתשו' הרשב"א ח"א תתלז], כתב בכלל הרביעי 'כל אדם נאמן על שלו אפילו איתחזק איסורא כדאמר גבי טבל הקדש וקונמות - הואיל ובידו לתקנו ולפדותו'. ובכלל יא כתב: 'כל דבר שהוא בידו של אדם, אפילו איתחזק היתירא נאמן עד אחד לטמא ולאסור... אלא כיון שבידו לתקנו הוי כבעליו'. הרי בתחילה תלה דין הבעלים במה הוא בידו, ולבסוף תלה דין 'בידו' במה שהוא כבעלים. וזה תימא. עוד הקשה בש"ש (ו,ד) על הדין דפועל שבידו לנסך נאמן להעיד על היין שהוא יין נסך אף אם הבעלים מכחישים אותו - ואם כל עיקר נאמנותו של זה שבידו משום שהוא כבעלים, מדוע גדול כחו מהבעלים עצמו.

ט נראה שלא הונח לו בתירוץ האמור [ומטעם זה גם דברי הקה"י אינם ברורים], שהרי גם באומרת ראיתי שלא בשעת וסתה נאמנת לחייב קרבן, כדמשמע בסוגיא בשבועות דמיירי אף שלא בשעת וסתה, וכלפי זה מסתבר דלא חשיבא 'עשויה להשתנות' דאדרבה, אינה עשויה לקלקל וסתה ואינה עומדת להשתנות השתא, וחשיב כמעיד על השתנות.

השוו ל'בידו' כמוסבר לעיל] - וגילה בזה סודו בדבריו בגטין הנ"ל, שיסוד סברת בידו היא משום נאמנות מי שהדבר מסור בידו, שהוא הרגיל לידע מאורעות הדבר ולהודיעם לאחרים שסומכים עליו. וכן כתב בחזו"א (נט,א יט כ) מדנפשיה, הן לענין נאמנות חיה הן לענין נאמנות בידו.

ולפי"ז אמר הגרשש"ק לתרץ קושית הש"ש, באומרת טמאה אני: כיון שלמעשה בידה לאסור עצמה [משום דין 'שויא אנפשה חד'א'] הרי שהיא 'הבעלים' על איסורה, הלכך יש לה כח נאמנות על הדבר לומר טמאה אני". אלא שעדיין פקפק אם סגי מכח נאמנות זו לחייב קרבן את הבעל, ודן עפ"י הרמב"ם (סנהדרין טז,ו) שהאיסור על פי עד אחד יוחזק, אף לעונשין ולקרבן.

אך כאמור, לפי דברינו אין צורך בכל זה כדי ליישב קושית הש"ש, די"ל עפ"י יסוד הגרשש"ק גופיה דבחזקה העשויה להשתנות נאמן עד אחד אף כנגד חזקה משום שאין ההשתנות חידוש, או - לפי המהלך הקודם - משום שחזקה זו אינה פוסקת דין ודאי על המציאות אלא אך הנהגת 'שב ואל תעשה' מחמת הספק, הלכך נאמן העד לברר הספק.

ואמר הגרשש"ק דלא קשיא, דלעולם גדר הדין דבידו חד הוא אלא שמציאות ה'בידו' חלוקה בין עדות לאסור או להתיר; כשמעיד על התר כגון שנתעשרו הפירות, הלא אין כח התר מיוחד לבעלים יותר מלכל אדם שבידו להתיר, הלכך גם הבעלים לא נאמן על התר אלא מכח מה שבידו להתירם כדין התורה, דכל מי שבידו להתיר הוא כ'בעלים' לענין עשיית ההתר. מאידך לאסור דבר, זה שייך לדין בעלות ממש, שהרי הבעלים אדון על חפציו ובידו לאסורם בקונם או לכלותם ולשרפם ולמנוע כל אדם מהם, ואילו זה שבידו נאמן לאסור רק מכח זה שהוא כבעלים. נמצאו דברי הרא"ש ברורים, שהבעלים נאמנים על התירא רק מכח זה שבידם לפעול התר ולא מחמת בעלותם הקנינית, ומאידך אדם אחר שבידו לאסור דבר של חברו, נאמן רק מפני שהוא דומה לבעליו. ועל כן נאמן הפועל לומר שהיין אסור בניגוד לבעלים האומרים מותר, כי כלפי ההתר אין שום כח מיוחד לבעלים רק משום 'בידו', והרי כאן במציאות ביד הפועל לנסך ולאסור הלכך נאמן [אבל להפך, כשהבעלים מעידים על איסור יהיו הם נאמנים כנגד מי שבידו להתיר].

וא"כ זהו יסוד הנאמנות באומר גוי אני, שהרי יש לו בעלות על עצמו להימנע מלישא בת ישראל, על כן נאמן לומר גוי אני לאסור עצמו על בת ישראל, דנהי דאין על הגוי איסור, אבל יש לו נאמנות על דבר הנוגע לבעלותו.

אכן לא באר הגרשש"ק מה מקורה וטיבה של נאמנות זו, שהואיל ובידו לאסור גופו או חפציו [או להתיר - בכל אדם שבידו לפעול התר] נאמן. אך זכינו לעמוד על הדבר בתוס' הרא"ש בקדושין (סד) שלא היה לפני האחרונים, שעל הקושיא אמאי מהימן האב על גדלות בנו להוציאו מחזקתו תירץ בתחילה שהואיל ומאליו נעשה גדול, בקל יש לנו להאמינו [והוא תירוץ התוס' לפנינו]. ועוד תירץ 'דחשיב כמו בידו מה שיש לאב לתת לב על שני בניו, כי יודע שסומכים עליו להודיע שניו, ודמי קצת להא דאמרינן לקמן בפ' בתרא ג' נאמנים על הבכור, חיה ואביו ואמו'. ודבריו מבוארים עפ"י דברי עצמו להלן (עד). בהא דאמרינן דחיה נאמנת על הולד לאלתר, ואמו כל שבעה, זו לשונו: 'כולהו ילפינן להו מדחזינן שהאמינה תורה לאב להעיד על בנו ובכור אע"פ שהוא קרוב, לפי שרגיל האב להכיר בבניו יותר מאחר, ילפינן נמי מיניה להאמין חיה לאלתר ואמו כל שבעה לפי שאין רגיל לידע אחר שהוא לשם'. הרי למדנו בדבריו שיסוד נאמנות החיה והאם [שנתקשה בזה הר"ן מנלן] הוא משום שהאמינה תורה את כל מי שהדבר מסור לו והוא היודע ומכיר את מאורעותיו, ואבוהון דכולהו הוא דין 'יכיר' שהאמינה תורה את האב על בניו מטעם זה. ואותה סברא ממש נקט הרא"ש (בדף סד) לענין נאמנות האב על גדלות בניו, והוסיף דחשיב כמו 'בידו' [שלא כהתוס' שאת סברת התירוץ הראשון

אם כוונתו לסברא דאורייתא כפי המבואר בפנים, הרי משמע דכל שמאורעותיו בידו לידע ולהודיע, הגם שאין בידו לעשות - נאמן מדאורייתא. וא"ת אם כן מהו שכתבו הראשונים דילפינן מנדה דע"א נאמן בדלא אתחזק, והלא שאני נדה שהדבר מסור לה לבדה ואין לזרים עמה, ועדיפא מיכיר דאב על בנו. וגם מהו שהקשו הראשונים [והרא"ש בכללם] הלא נדה אתחזק איסורא הוא, ומה בכך והלא כיון שסו"ס הדבר מסור לה לידע מאורעותיה בדין הוא שתיאמן אפילו כנגד אתחזק, כאב הנאמן להוציא בנו מחזקתו [וי"ל סברא זו בדעת רש"י שלא נקט המקור מנדה אלא מסברא בעלמא - דשאני נדה שמעצם הנידון הוא ענין המסור לה ואין ללמוד מזה לעלמא].

וצ"ל דלענין התירא אין לנו להשוות בעלים לנאמנות האב על בנו הגם שמאורעות החפץ בידם, דלענין להתיר האיסור חשבינן הבעלים כשאר כל אדם. ושאני נאמנות האב והחיה שאינם מעידים על מעשה המתיר אלא על מציאות הדבר, בן של מי הוא ובן כמה הוא.

יא ולפי"ז יתכן שאפילו מסולקת דמים כמעוברת תהא נאמנת לומר טמאה אני לחייב את בעלה קרבן שהרי בידה לאסור עצמה. משא"כ לפי המהלכים הקודמים דע"א נאמן כנגד חזקה העשויה להשתנות, במסולקת דמים דאינה עשויה להשתנות אינה נאמנת לחייבו קרבן.